

Broedvogels van De Suikerpot: een halve eeuw verschil

50 jaar moerasbosontwikkeling en de gevolgen voor de vogels

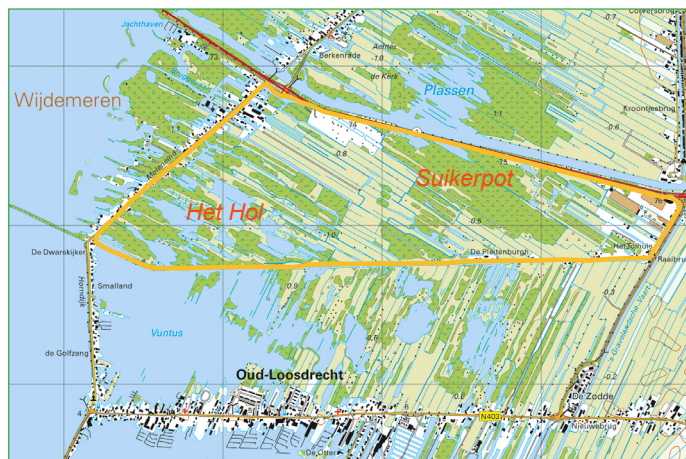
Carel de Vink

In 2017 werden in het Kortenhoefse Vechtplassengebied de broedvogels van een tweetal ‘pareltjes’ onderzocht. Het ging om gebieden met opvallend rijke natuurwaarden. Beide terreinen worden beheerd door Natuurmonumenten. Eén van deze gebieden staat bekend onder de naam ‘De Suikerpot’. Het verslag van de inventarisatie in dat gebied is voor Natuurmonumenten opgesteld voor intern gebruik. Van het andere (Het Hol) is het verslag ter inzage te vinden via ‘rapporten’ op de site van Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken. Bij beide inventarisaties was ondergetekende betrokken. Naar aanleiding van het onderzoek van De Suikerpot wordt in dit artikel een vergelijking getrokken tussen een onderzoek uit 1967 en dat van 2017. Dat is een tijdsverschil van vijftig jaar. Wat is er zoal veranderd in een halve eeuw?

Gebiedsschets

Het Vechtplassengebied bestrijkt een groot gebied, ruwweg gelegen tussen Utrecht Noord, Waverveen, het IJsselmeer en het Gooi. Het gaat om natte gebieden, die zijn ontstaan door turfwinning in voorgaande eeuwen. De Loosdrechtsche Plassen staan vooral bekend als toeristisch gebied. De Kortenhoefse Plassen hebben een meer natuurlijk karakter weten te behouden. Daarbinnen liggen de twee onderzochte gebiedjes ongeveer tegen de drukke provinciale weg die Hilversum verbindt met de A2 bij Loenen aan de Vecht. Aan de oostzijde loopt een rustige weg richting Loosdrecht. Aan de westkant een smalle dijkweg met tamelijk veel behuizing. Daarachter ligt de drukbevaren recreatieplas

Wijde Blik. Aan de zuidkant ligt de Vuntus, deels in gebruik voor toeristisch vaarverkeer, deels bestaand uit moeras en moerasbos, alleen over water toegankelijk via een kano-route. De beide pareltjes zijn aan de zuidkant min of meer verbonden door een wandelpad van drie kilometer, de Kromme Rade, met daarlangs enkele woonhuizen en een klein boerenbedrijf. Het Hol en De Suikerpot worden onderling gescheiden door een brede strook agrarisch grasland, dat door particulieren intensief gebruikt wordt als begrazingsgebied voor koeien, schapen en geiten en ook wordt benut als hooiland. In het noordwesten grenst De Suikerpot aan een volkstuincomplex, terwijl langs de weg aan de oostkant zich een aantal bedrijfsterreinen bevinden,

Topografische kaart van het onderzochte gebied.
(Bron: Topografische kaart van het Kadaster, schaal 1:25.000.)

Botanisch hooiland met veenmoskussens tussen legakkers vol moerasbos. Deze opname is gemaakt in Het Hol. De percelen worden beheerd als vochtig hooiland. Daardoor worden de veenweiden in stand gehouden, met onder andere Dopheide (*Erica spec.*) en vochtminnende plantensoorten, zoals Ronde Zonnedaauw (*Drosera rotundifolia*), Moerasvaren (*Thelypteris palustris*) en Wateraardbei (*Comarum palustre*).
Foto: Carel de Vink.

waaronder een tuincentrum, wat agrarisch grasland en particuliere woonhuizen. Wat maakt Het Hol en De Suikerpot bijzonder? Kortweg gezegd: beide zijn restanten van ontginningsgebied, waar door turfwinning petgaten en legakkers zijn ontstaan. Door de zandige ondergrond gebeurde dat hier evenwel op kleinere schaal en minder diep dan in de omgeving. Zo ontstonden twee kleinschalige moerassen, die tezamen 187 ha beslaan. Ongeveer de helft daarvan is het gebied waarop ik mij hier richt. Zowel Het Hol als De Suikerpot worden beheerd als moerasbos van het tamelijk unieke type berken-elzenbroek. De Suikerpot is aanzienlijk verder in het stadium van verlanding. Daardoor is de verhouding van open water, veenmos-hooiweiden en bos nogal verschillend van Het Hol. Er is een groot gebied van vrijwel aaneengesloten moerasbos, met daarnaast smallere banen moerasbos op de voormalige legakkers. Tussen die legakkers liggen een aantal langwerpige stroken moeras-hooiweide, die jaarlijks gemaaid worden. Dat is de voornaamste ingreep die plaatsvindt. Naast nadruk op het bomenbestand richt het beheer zich in De Suikerpot op de kruidlaag met tal van bijzondere zeggesoorten. De hoeveelheid open water is minder dan tien procent, terwijl het terrein nauwelijks rietkragen heeft. De bossen ontwikkelen zich tot iets wat het begrip oerbos benadert: een zeer dichte begroeiing van zachte berk, grauwe en geoorde wilg (en kruisingen tussen die beide), elzen, enkele hoge populieren en wat afstervende essen, met een haast ondoordringbare onder-

groei van braam, lijsterbes, vuilboom, hop, kamperfoelie en riet, biezen en brandnetel. Bos beslaat momenteel ongeveer 65 % van het gebied. Een verslag uit 1967 over de plantenwereld van vijftig jaar geleden (Bakker et al. 1976) vermeldt dat een aanzienlijk deel van de bomen in de Tweede Wereldoorlog ‘geooogst’ is voor huisbrand en het stoken van bakkerijen’ (voor zover die nog iets te bakken hadden...). Het boek uit 1976 presenteert een onderzoek uit 1967 naar de vogelbevolking van De Suikerpot die, gezien de aanwezige soorten vogels, nog behoorlijk water- en rietrijk was.

Een kaart uit de negentiende eeuw in datzelfde boek laat zien dat Het Hol en De Suikerpot ooit met elkaar in verbinding stonden en grotendeels uit open water bestonden. Wie nu het gebied bezoekt (wat alleen is toegestaan met een speciale vergunning voor wetenschappelijk onderzoek) vindt nauwelijks geschikte gebieden terug voor soorten van het open moeras zoals Waterral, Fuut en Watersnip. In 1967 zal ruim vijftig procent van De Suikerpot door verlanding droog gebied geweest zijn. Dat is nu al gauw tachtig procent. Waarbij droog een relatief begrip is. Zelfs midden in het bos loop je grote kans om tot aan je knien weg te zakken in de veenbodem. Het bos, dat toentertijd grotendeels twintig jaar oud was, is nu -vijftig jaar later- nauwelijks hoger. Oudere bomen sterven af of waaien om, waardoor het bos zich voortdurend verjongt. De ondoordringbaarheid blijft onverminderd, doordat de ondergroei zo volop kans krijgt zich te handhaven. De wat forsere wilgen en

essen vertonen weliswaar natuurlijke holtes, maar met de komst van de Boommarter zijn grotere hollenbroeders tamelijk kansloos. Daarop kom ik nog terug.

Broedvogels

Dan nu de vogelwereld. Zoals hierboven geschetst, richt het beheer zich voornamelijk op botanische belangen. Met de kennis van nu kijkend naar de moerasvogels die het gebied in 1967 bevolkten, zou je jammer zeggen. Het valt niet te ontkennen dat het huidige

broedvogelbestand er ook mag zijn! In Tabel 1 worden de resultaten van het onderzoek van J.G. de Zeeuw (De Zeeuw 1967) gezet naast het resultaat van 2017. Dat laatste berust op een reeks van zeven bezoeken, verspreid over het voorjaar en uitgevoerd door boswachter Erik de Haan, vrijwilligster Ellen de Moel en ondergetekende, eveneens vrijwilliger, waarbij de interpretatie en rapportage door mij werden verricht. De aanpak van 1967 wordt niet vermeld. Ook is niet geheel duidelijk of de weilanden, die tegenwoordig geen

Soort	1967	2017	Soort	1967	2017
Fuut	±1	-	Merel	14 à 18	23
Knobbelzwaan	-	1	Zanglijster	6 à 10	6
Grauwe Gans	-	+	Paapje	+	-
Nijlgans	-	+	Roodborsttapuit	-	1
Wilde Eend	4 à 8	7+	Roodborst	1 à 2	28
Krakeend	-	1 à 2	Blauwborst	-	2 à 3
Wintertaling	1 à 2	-	Gekraagde Roodstaart	2 à 3	-
Slobeend	1 à 2	-	Sprinkhaanzanger	2 à 3	4
Bruine Kiekendief	-	-	Snor	4 à 6	-
Wespendief	-	1	Rietzanger	45 à 65	8
Havik	-	1	Kleine Karekiet	8 à 15	6
Buizerd	-	2	Braamsluiper	1 à 2	-
Torenvalk	1	-	Tuinfluit	25 à 35	37
Fazant	4 à 8	-	Grasmus	4 à 8	5
Waterral	2 à 3	-	Zwartkop	3 à 6	32
Waterhoen	8 à 15	-	Fitis	40 à 60	18
Meerkoet	6 à 10	-	Tjiftjaf	30 à 40	31
Kievit	2 à 4	0?	Staartmees	1 à 2	1
Watersnip	±1	-	Matkop	4 à 6	2
Houtsnip	-	1	Pimpelmees	1 à 2	5
Grutto	2 à 3	-	Koolmees	2 à 3	9
Tureluur	4 à 8	-	Boomkruiper	-	6
Houtduif	8 à 12	3	Grauwe Vliegenvanger	-	1
Zomertortel	4 à 8	-	Spreeuw	-	2
Koekoek	5 à 8	1	Wielewaal	1 à 2	-
Bosuil	1 à 2	-	Gaai	4 à 5	2
Ransuil	1	-	Zwarte Kraai	2 à 3	1 à 2
Ijsvogel	-	1	Ekster	2 à 3	-
Grote Bonte Specht	-	3	Ringmus	1 à 2	-
Veldleeuwerik	2 à 3	-	Groenling	-	2
Boerenwaluw	-	2	Putter	-	4
Graspieper	1 à 3	-	Goudvink	-	2 à 3
Boompieper	-	2	Appelvink	-	1
Witte Kwikstaart	-	1	Vink	2 à 3	15
Winterkoning	35 à 45	36	Rietgors	6 à 12	5
Heggenmus	7 à 12	1			

Tabel 1 - Overzicht van getelde broedvogels van De Suikerpot in de jaren 1967 en 2017.

relevante broedvogels tellen, destijds in de telling zijn meegenomen. Bezat het inmiddels dichtgegroeide landschap toen nog ruimte voor Kievit en Grutto? En hoe ging de telling van 1967 om met de huizen langs de Kromme Rade? Daar vonden we nu onder andere Boerenzwaluw en Grauwe Vliegenvanger. De vermelding van de Ringmus als broedvogel suggereert dat huizen en tuinen wel degelijk werden gezien als onderdeel van het reservaat (wat ze ook inderdaad zijn). Overigens werden de Spreeuwen nu als broedvogels in de moerasbossen aangetroffen, en niet, zoals te verwachten viel, bij de woningen. Er werden door hen boomholtes bewoond, geleverd door de Grote Bonte Specht. Het moerasbos bevat geen nestkasten. Op particulier grasland staat een ooievaarspaal die niet door vogels benut werd.

In totaal gaat het om respectievelijk vijftig soorten in 1967 en 48 in 2017. De aantalschattingen van de eerste telling zijn dermate grof, dat een precieze vergelijking van het aantal territoria niet mogelijk is. Wel bestaat de indruk dat het er vroeger vogelrijker was. Dan gaan we niet uit van de tegenwoordig volop aanwezige, niet direct broedende Nijl- en Grauwe Ganzen. Deze beide zijn zeker ook broedvogel van het gebied. Hun aantal nesten laat zich moeilijk vaststellen. Gezien ook predatie (Vos, Das, marterachtigen) zal het resultaat van hun broedsels niet hoog zijn. Maar vooral op de tussen Het Hol en De Suikerpot gelegen graslanden lopen de aantallen behoorlijk op. Een flink deel daarvan moet elders gebroed hebben. In Het Hol worden de aantallen van Grauwe Gans door beheermaatregelen gereguleerd.

Voor de benaming van de soorten wordt in de overzichtstabel gekozen voor de momenteel gebruikelijke namen, zoals Zomertortel in plaats van Tortelduif, Matkop in plaats van Matkopmees, etc..

Soort	1967	Soort	2017
Rietzanger	55	Tuinfluit	37
Fitis	50	Winterkoning	36
Winterkoning	40	Zwartkop	32
Tjiftjaf	35	Tjiftjaf	31
Tuinfluit	30	Roodborst	28

Tabel 2 - Top-vijf: 1967 (uitgaande van gemiddelde aantallen broedparen) en 2017.

In 1967 voerde de Rietzanger de Top vijf-lijst aan, maar deze soort kwam in 2017 niet meer in dat lijstje voor. Foto: J.C. Wammes.

Verliezers

De verliezers vinden we voornamelijk in plas, gras en riet. De meer open delen dus. De kampioen van 1967, de Rietzanger, is zevenvoudig verminderd in aantal. Toch zien we vervolgens vrijwel dezelfde vogelsoorten terug als bijzonder talrijk. Het totale aantal soorten verschilt ook niet substantieel. Achteruitgang vertonen zeven soorten; vierentwintig verdwenen helemaal. Min of meer gelijke aantallen zien we bij twaalf soorten en een toename bij zes soorten. Nieuw waren tweeëntwintig vogelsoorten. Zo zijn Krakend en beide ganzensoorten nieuwkomers; Wintertaling en Slobeend hebben het veld moeten ruimen. Nemen we de gemiddelde aantallen over 1967, dan komen we op een aantal van vierhonderd territoria, terwijl dat in 2017 om ± 340 ging. Dat is behoorlijk minder! Per saldo zijn de ontwikkelingen voor 31 soorten negatief geweest, voor twaalf soorten neutraal en voor 28 positief.

Zoals eerder vastgesteld, ontbreken soorten als Waterral en Watersnip. Zij zijn de vlaggendragers van de verdwenen watervogels. Door het terugzetten van de oeverbegroeiing bij enkele plasjes, is de terugkeer van de Meerkoet denkbaar. Of het Waterhoen daar

Vijftig jaar geleden kwam de Roodborst vrijwel niet voor in dit gebied; in 2017 had deze soort de vijfde plaats bereikt.
Foto: Else van Luxzenburg.

profijt van zal hebben, blijft – gezien de terugloop van deze soort in Gooi en Vechtstreek – zeer de vraag. De weidevogels zijn vertrokken, met inbegrip van Veldleeuwerik en Graspieper. Eenmaal werd een alarmerend opvliegende Kievit gezien: toch een broedpoging? Dat de Fazant ontbreekt, zal niemand verbazen. Door beëindiging van het uitzetbeleid voor de jacht, holt deze soort, zeker in deze regio, in aantal achteruit. Zomertortel, Koekoek en Wielewaal hebben het in heel West-Europa zwaar. Dat geldt niet minder voor de Matkop, die zich gelukkig nog net weet te handhaven. De Braamsluiper heeft het al jaren moeilijk... Opmerkelijk is het verdwijnen van de Snor, een soort die het met zeventien paar in Het Hol (met hier en daar brede kragen van riet en galigaan) nog goed doet. Echter alle zangertjes van het riet moeten het in De Suikerpot tegenwoordig met te weinig geschikt biotoop stellen.

De Bruine Kiekendief werd in 1967 expliciet vermeld als niet (of uiteindelijk niet aantoonbaar) broedend. Dat hebben we hierboven zo overgenomen. Met daarbij de opmerking dat deze soort in 2017 alleen hoog overvliegend gezien werd. Blijkbaar was dat in de vorige eeuw nog anders.

Winnaars

Winnaars vinden we vooral in het bos. Gezien de ontwikkeling naar ouder bos, valt het moeilijk te verklaren dat Bos- en Ransuil niet zijn aangetroffen. De aanwezigheid van de Havik kan een rol spelen. Diens rol zien we mogelijkerwijs ook terug in de aantallen broe-

dende Zwarte Kraaien en Houtduiven. Beide soorten zijn wel talrijk present, maar het merendeel blijkt niet tot broeden te komen. De Zeeuw sprak de verwachting uit dat de Holenduif zich zou vestigen bij het verouderen van het bomenbestand. Ook de Boomvalk was optioneel. Beide soorten hebben we zelfs niet als passant mogen begroeten. De Boomvalk en Holenduif zullen beducht zijn voor Havik en de (in de nabije omgeving broedende) Sperwer. Het lijkt er ook op dat bomen met flinke holtes ofwel door marterachtigen worden ‘gekraakt’, dan wel versneld het loodje leggen. Pech voor de Holenduif.

Soorten die duidelijk hun voordeel doen met de verbossing, zijn vooral de vinkachtigen, Boompieper, Boomkruiper, Kool- en Pimpelmees. Ook Grote Bonte Specht en Zwartkop horen bij de absolute winnaars. De IJsvogel heeft het gebied ontdekt, evenals de Houtsnip. Paapje en Roodborsttapuit hebben van positie gewisseld. Iets wat ook past binnen de landelijke tendens. Een grote verrassing was de komst van de Wespendif. Deze kritische soort vindt waarschijnlijk voldoende rust en bomen met voldoende hoogte (populier?) om zijn horst aan toe te vertrouwen.

Wat zich moeilijk laat verklaren, is de achteruitgang van Fitis en Heggenmus en het uitblijven van toename bij de Zanglijster. Die laatste doet het in Het Hol aanmerkelijk beter. Terwijl daar het aandeel water veel groter is. Daarentegen wordt hier fraai zichtbaar hoe, na een diep dal in de jaren zestig van de vorige eeuw als gevolg van landbouwvergif, Havik en Buizerd zich hebben hersteld. Ook

Een volwassen vrouwtje Havik neemt tijd voor een zonnebad, maar ze blijft alert, want er kan zomaar een potentiële prooi verschijnen!

Foto: Carel de Vink.

in Het Hol werd van beide soorten broeden vastgesteld.

Tenslotte

Een gebied als dit is en blijft, ook in een veranderende samenstelling van begroeiing, een oase van rust en veiligheid voor de vogels. Het rapport waaraan de gegevens over 2017 ontleend zijn, geeft een aantal aanbevelingen die met name op het welzijn van de vogels gericht zijn (De Vink 2017a). Natuurmonumenten zal voor toekomstig beheer de botanische belangen van dit unieke type moerasbos moeten afwegen tegen die van de vogels. Terugkeer van een waterrijk moeras

vol riet en natte graslanden zal daarbij niet plaatsvinden. Maar op kleinere schaal zijn de vogelbelangen wel degelijk te verbeteren. Wat de vergelijking tussen beide inventarisaties laat zien is, naast de gevolgen van verdroging, verlanding en toename van bos, de veranderingen zoals die in en rond Nederland zichtbaar worden. Zoals eerder genoemd, zien we hier welhaast extreem de terugloop bij soorten als Wielewaal, Koekoek en Zomertortel, terwijl de toename van Vink en Grote Bonte Specht ook passen in en algemene tendens. Hoe een klein gebied als spiegel kan fungeren!

■ C.W. de Vink, Eendrachtspark 36, 1402 RN Bussum, e-mail: carelirene@gmail.com.

LITERATUUR:

Bakker, P.A., C.A.J. van der Hoeven-Loos, L.R. Mur & A. Stork (red.) (1976): De Noordelijke Vechtplassen, flora en fauna. Stichting Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied, Maarssen.

Vergeer, J.W., A.J. van Dijk, A. Boele, J. van Bruggen & F. Hustings (2016): Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. (Boele et al. 2011)

Vink, C. de (2017a): Broedvogels van De Suikerpot. Rapport voor intern gebruik (met toestemming gebruikt), Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Vink, C. de (2017b): Broedvogels van Het Hol. Rapport 265 (te downloaden via <http://www.vwggooi.nl>). Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.

Zeeuw, J.G. de (1967): De invloed van recreatie op de broedvogelpopulatie van de Kortenhoefse Plassen (blz. 121-179), aangevuld met botanische gegevens van J.H. Smittenberg (blz. 181-193) in: **Bakker et al. 1976.**